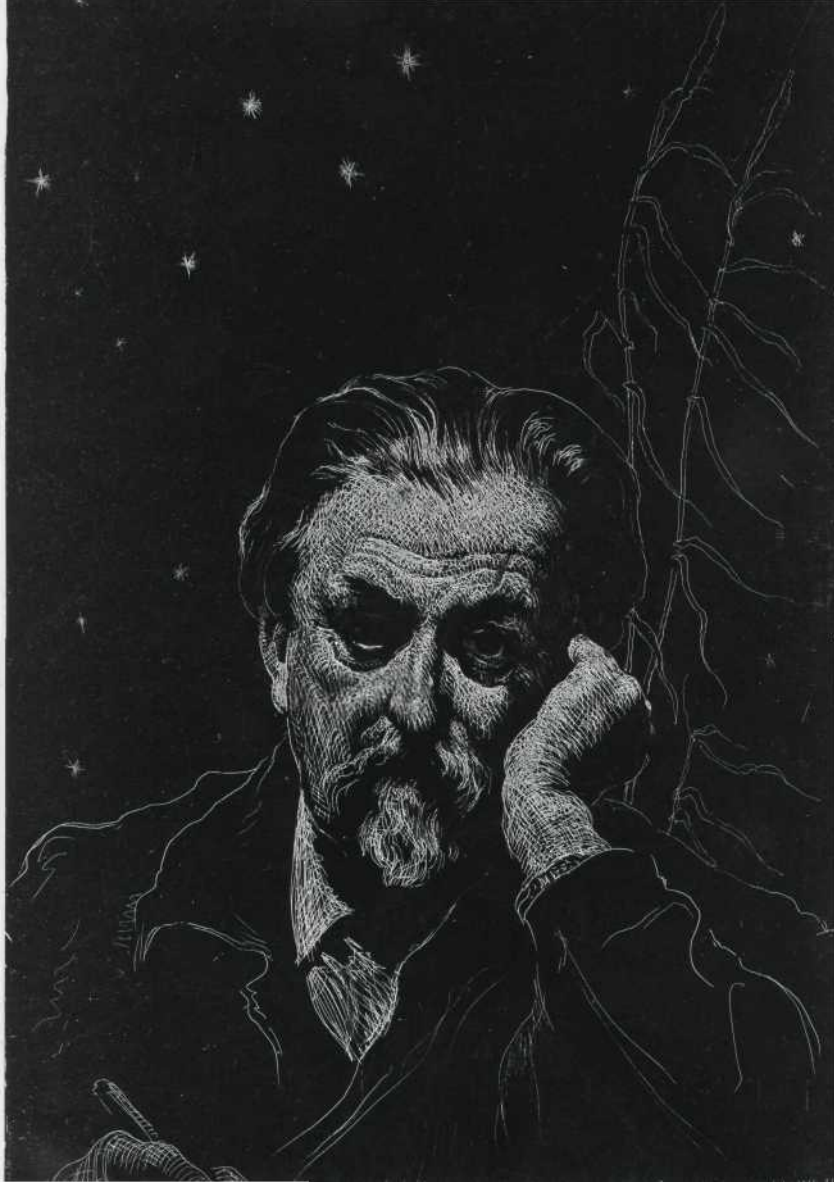

BOŽIDAR
JAKAC

XIX.
DOLENJSKI KULTURNI FESTIVAL
KOSTANJEVICA NA KRKI
OBČINSKA SKUPŠČINA KRŠKO
KOORDINACIJSKI ODBOR OK SZDL
TER TEMELJNA KULTURNA SKUPNOST OBČINE KRŠKO

PRIREJAJO V SOBOTO, 13. VII. 1974 OB 18. URI
V LAMUTOVEM LIKOVNEM SALONU
V POČASTITEV

75-LETNICE ROJSTVA SVOJEGA ČASTNEGA ČLANA
IN AKADEMIKA

BOŽIDARJA JAKCA

RETROSPEKTIVNO RAZSTAVO

AVTOPORTRETI
1915 — 1974

UVODNA BESEDA
UNIV. PROF. DR. LUC MENAŠE

KO BO RAZSTAVA SLOVESNO ODPRTA, BO V DVORANI DOMA KULTURE
VEČER SAMOSPEVOV MUSORGSKEGA

NASTOPAJO:
MIROSLAV ČANGALOVIČ, bas
ILEANA BRATUŽ-KACJANOVA, sopran
ANDREJ JARC, klavir

VLJUDNO VABLJENI!

XIX.
DOLENJSKI KULTURNI FESTIVAL
KOSTANJEVICA NA KRKI

SOBOTA, 13. JULIJA 1974 OB 19. URI

VEČER SKLADB MODESTA MUSORGSKEGA

V POČASTITEV 75-LETNICE ROJSTVA BOŽIDARJA JAKCA

SPORED:

1. BREZ SONCA, ciklus pesmi za bas in klavir
Med štirimi stenami
Nisi me poznala
Prešel je prazni dan
Zaluj . . .
Elegija
Nad reko
2. OTROŠKI KOTIČEK, ciklus pesmi za sopran in klavir
Pravljice
V kotu
Hrošč
S punčko
Večerna prošnja
Na palici - konjičku
Muc mrnjav
3. PESMI IN PLESI SMRTI, ciklus pesmi za bas in klavir
Uspavanka
Serenada
Trepak
Vojskovodja

IZVAJAJO:

MIROSLAV ČANGALOVIČ, bas
ILEANA BRATUŽ - KACJANOVA, sopran
ANDREJ JARC, klavir

VLJUDNO VABLJENI!

KO GLEDAMO UMETNIKA, KAKOR SE JE VIDEL SAM — V PREOBRAZBAH ČASA IN OBČUTIJ — KO JE OHRANJAL TRENUTEK IN VZTRAJAL . . .

Pri katerem koli drugem umetniku bi se zdelo taka množina lastnih podob in avtoportretnih študij pretirana. Pri Božidarju Jakcu pa je naraven del velikanske celote, ki jo je ustvaril do danes. Tako kot nismo imeli in nimamo slikarja, ki bi nam lahko v velikih zaokroženih razstavah pokazal »svojo« Dolenjsko, »svojo« Afriko ali Ameriko, Norveško ali Dalmacijo, »svoje« Novo mesto ali Ljubljano, »svojo« galerijo pomembnih Slovencev in Jugoslovanov, »svojeja« Tita, »svoje« koncerte in »svoja« samotarska drevesa — tako ga tudi nimamo, ki bi mogel, smel in se upal na sto in sto in sto listih, ploščah in platnih upodobiti svoj lastni videz in jaz.

»Delaj, oblikuj samo iz sebe, to je edina zapoved, ki drži za vse čase.« Mladi Jakac se je ravnal po tem vodilu, zapisal ga je in dal tiskati — takrat, ko je dosegel svoj »Christusalter«, zvest pa mu ostaja tudi izkušeni mojster. Božidar — bolj posrečenega imena mu starši ne bi bili mogli izbrati. Zakaj »božji« dar naravne nadarjenosti je neuttajljivo zaznamoval njegovo umetniško pot, dolgo pot, po kateri sta ga vodili ravno tako neuttajljiva in neurbanljiva delovna vnema in navdušenje. Tako je ta s talentom, pridnostjo in entuziazmom oboroženi umetnik previhral svoje in svetá viharje — iz gimnazijskih klopi in strelske jarke in zadnje boje avstroogrške armade, iz Novega mesta v Prago in Berlin, z ljubljanske ilustratorske tlake v Pariz in Tunizijo, iz gimnazijskih učilnic v Italijo, Afriko in Ameriko, še pozneje iz okupiranega mesta v partizane, na avnojsko pot, iz gozda na plano in v svobodno Ljubljano, med mnogimi funkcijami in zadolžitvami, skozi razstave, nagrade in počastitve, sredi raznovrstnega hrupa doma in na tujem, skoraj vedno med ljudmi in vselej dejaven — kako je bilo sploh mogoče, da je sredi vsega tega nenehnega gibanja, razdajanja in sprejemanja sploh še lahko delal in, kar je še bolj nevadno, da je ostal živ in opazujoč tudi v trenutkih miru in samote, ki so mu ostali? Takrat so namreč — med vsem drugim — nastajali tudi avtoportreti.

Dolga, po lastnih podobah izmerljiva pot se začelna tam sredi prve svetovne vojne. Najstarejša ohranjena avtoportetna risba je datirana s 23. januarjem 1915. Čas od tod pa do prve razstave jeseni 1918 smemo imenovati »vajeniško dobo«. Iz ogledala nas resno gleda mladi samouk, ki se je še podpisoval s potalijančenim priimkom Jacaz. Če bi med temi risbami izbrali eno za vse druge, bi dali prednost tisti iz maja 1916: tako naravnost, s široko odprtimi preiskujočimi očmi zro v nas mladeniči, ki »še ne poznajo in ne razumejo dovolj mnogovrstnega pomena in vabljalivosti velike igre človeškega pretvarjanja« . . . S konca tega prvega obdobja je prvi pastelni avtoportret (31. VIII. 1918). Kaže nam mladega vojaka v avstrijski uniformi, ki je malo pred tem, v Opavi, prvič obiskal neko slikarsko galerijo ter se v njej navdušil za pastelno tehniko . . . Med Novim mestom in Ljubljano pa Prago in Berlinom razpeta leta 1919—1923 so mikavno razburljiv čas tudi v Jakčevem avtoportretnem opusu. Kakor da je bil vsega lepega in novega žejni mladenič čez noč dozorel v umetnika Štiri, pet let je pomenilo več kot sicer desetletje. Ob tem ko je obvladovanje oblik postajalo bolj in bolj samo po sebi umavno, ko so se vtisi in spoznanja naglo množili in kopičili, ko so fiziognomične študije tam z začetka 1920. leta bliskovito preraščale v svet spremenljivih slutenj in izrazov, v tem obdobju vretja in vznemirljivih vzorov spoznavamo Jakčeve lastne podobe v najbolj presenetljivih preobrazbah: krčeviti napor in videnje, bežni odsev in obvladano spoznanje so si podajali roko in si sledili v raznovrstnih zaporedjih. Hkrati so to bila leta, ko se je ob risbi in pastelu trdno uveljavil tudi grafični avtoportret v obsežnem tehničnem razponu od litografije do jedkanice in lesoreza. To »dobo prve zrelosti«, ki jo bodo mladi ljudje poznejših rodov vedno najbolj razumeli, so kar neogibno zaznamovali tudi umetnikovi najbolj intenzivni razgovori s samim seboj. Samogovori človeka, ki se mu je svet ravnokar odprl. . . Kot vselej v življenju je tudi tej napetosti, temu pre-

kipevanju sil sledila neke vrste »détente«. Jakac ni bil ne prvi ne zadnji med našimi umetniki, ki so po vrnitvi z véllkega šolanja našli v domovini nekaj manj, kot pa so pričakovali.

Čeprav je tudi umetnost našega glavnega mesteca takrat, okrog 1924, še doživlja svoja vznemirjanja, tako rekoč »roaring twenties« v domači izdaji, ljubljanskega kulturnega življenja le ni bilo mogoče primerjati s tistim v Pragi ali Berlinu. Z Rostandom bi dejali, da je orlič, ki je krila razpel, krila zopet povesil. Vendar in mogoče spregledati, kako se je mladi umetnik reševal iz te mizerije. Začel je osvajati svet drugače — v širino. Dve razmeroma kratki službi, ilustratorska pri Jutru in pozneje še profesorska na gimnaziji, se zdita iz poznejše perspektive malo pomembni za Jakčevo življenje. Mnogo več sledov so pustila potovanja. Najbolj vznemirljiv nemir, tisti, ki je buril notranjost, se je umikal drugačnemu nemiru, drugim iskanjem... Tudi v avtoportreih se zdita leti 1924—1925 usoden mejnik. Čeprav so pozneje tolikokrat zapisali, da se je Jakčeva mladost nehala v Ameriki, nam same njegove podobe pripovedujejo drugo resnico. Prvo slovo od mladosti je zarisano sredi 1920-ih let. Ne da bi se izraz kar preprosto umaknil vtisom, ne da bi izpoved povsem prekrilo opevanje stvarnosti! Toda razmerja in poudarki so se spremenili. In kolikor je tretjaj očiči »je ne sais quoi« manj zaznaven, postaja tehtnejša ikonografija. Risba, ki je nastala približno pred petdeset leti, 14. junija 1924, z ženskim likom, ki se, nežen in visok, zrcali za umetnikovo podobo, je malo oživljenje tistega findesičelovskega izročila, ki ga ni Jakac nikdar povsem zatajil. Zvenelo je skozi njegov ekspresionizem, se ohranjalo v lnanah njegovih črk, v naglih črtah njegovih senc in zabrisanih obrisov, ter se, presenetljivo utrjeno in veljavno, vračalo v poznejših letih. Iz megle nepopolnih spominov, v katero se spreminja življenje, čedalje razločnejše raste vélliki lovec motivov, postava s tisoč ljudmi in kraji povezanega, pa vendar tudi samotnega popotnika. Takl so tudi in še celó njegovi avtoportreti, npr. pariška »lastna podoba« (22. III. 1925), v kateri je umetnik v svoji sobici upodobljen tako, kot se je lahko videl brez ogle-dala. Samó da bi bile njegove roke kdaj tako mirovale, ne verjamemo...

Od sredine dvajsetih let do časa druge svetovne voj-

ne segajoči poldrugi decenij smemo opredeliti kot Jakčevo »najmanj avtoportretno obdobje«. Ne da bi bila kontinuiteta véllike téme pretrganal Leto za letom spoznavamo neumornega risarja za njegovim blokom, vrh tega so v tem razdobju nastala tudi nekatera najbolj zunanje ugledna dela v olju, da omenimo samo slikarja s starši in sestro (Naša družina, 1929), bravurozni Ameriški avtoportret iz julija 1930 in nazadnje lastno podobo s soprogo Tatjano (Midva, 1938). Toda s svojo poglavitno, bolj ali manj uglajeno karakteristiko »odlične preprostosti« se te slike vendar izgublja jo v siceršnji umetnikovi portretni produkciji tistega časa. Največ samosvojega ohranjanja grafike, da spomnimo samó na jedkanico, ki je datirana s 24. oktobrom 1937.

Čas druge svetovne vojne in leta po njej so pomenila novo obdobje tudi v mojstrovem avtoportretnem svetu. Šlo je za drugo in dokončno slovo od mladosti, ki pa je tokrat izzvenelo v novi vsebini zrelih moških let. Z avtoportretnega vidika se nam to Jakčevo drugo vélliko življenjsko in umetniško uresničevanje kaže kot »podoba junaškega zanosa«. Približno dvajset let, od 1943 do 1963, sledimo heroično patetičnim metamorfizam obraza, ki je polagoma zadobil strožje in veljavnejše poteze — kakor da so se velika doživljata dobesedno zarezala vanj. Imenitno zaporedje se začena — vsaj za nas — s tisto malo jedkanico (11. junija 1943), ki presenetljivo ohranja svoje sporočilo tudi v nekajkratnih povečavah. Partizanski avtoportreti so povzeti in stopnjevani v znameniti visoki jedkanici iz 1944, simbolično občuteni lastni podobi priče in vidca, ta novi romantični slog zmagovitega upornika pa se je nadaljeval tudi skozi povojna akademijska leta, dokler se ni počasi, počasi začel približevati nekemu novemu idealu. V zadnjih desetih, enajstih letih, nekako tam od 1963 naprej, gledamo v oči modremu, dobrotljivemu patriarhu. Te oči, ki so toliko véllide, pa so še slej ko prej prodirne, še vedno široko odprte v svet, in roka, ki jih tako poslušno uboga že več kot pol stoletja, se še ni utrudila. In tako ostaja tudi ta prigodniški zapis ob mojstrovih avtoportreih nedorečen in nedokončan.

V Ljubljani, 10. junija 1974.

Luc Menaše